

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

METODIKA

2024 Vol. 4 (1)

www.metodika.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir Marg‘uba Abdullayeva

Bosh muharrir o‘rinbosarlari Qozoqboy Yo‘ldoshev
Roza Niyozmetova

Mas‘ul kotib Klaraxon Mavlonova

Tahrir kengashi

Fatma Achik (Turkiya), Ayshi Chetin (Turkiya), Shahlo Naraliyeva (Qozog‘iston), Shohida Yusupova, Shahlo Yo‘ldosheva, Nusratillo Jumaxo‘ja, Nishonboy Xusanov, Gulshan Asilova, Gulnoza Jo‘rayeva, Shahnoza Rahmonova, Gulnoza Axmedova, Tursunoy Yusupova, Hoshimjon Ahmedov, Tozagul Matyoqubova, Saodat Qambarova, Sohiba Umarova, Akbar Ro‘ziyev, Munira Shodmonova, Mahfuza To‘ychiyeva, Matluba Jabborova, Iroda Ishonxanova, Muazzam Dedaxonova, Muhabbat Madaminova, Sanobar Kuldasheva (texnik muharrir).

Jurnal haqida ma‘lumot

“**Metodika**” seriyasi — Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro‘yxatidagi “O‘zbekiston: til va madaniyat” akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, ta‘lim va tarbiya nazariyasi, til va adabiyot o‘qitish metodikasi, gumanitar fanlarni o‘qitish sohalarini qamrab olgan. “Metodika” seriyasida professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, stajor-tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlarning global ta‘limdagi muammolar, til va adabiyot o‘qitishdagi innovatsion yondashuvlar, ta‘lim va tarbiya nazariyasi yo‘nalishidagi ilmiy maqolalari nashr etiladi.

Jurnal bir yilda ikki marta chop etiladi.

O‘zbek, ingliz va rus tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e‘lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

“O‘zbekiston: til va madaniyat. “Metodika” seriyasi 2022-yildan nashr etila boshlangan.

Manzil: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti. O‘zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103.

Email: metodika@tsuull.uz

Vebsayt: www.metodika.tsuull.uz

MUNDARIJA

GLOBAL TA'LIM MUAMMOLARI: YECHIMLAR VA TAKLIFLAR

Marg'uba Abdullayeva Turkiy adabiyotda lirik asarlarni o'qitish muammolari.....	4
Nilufar Abduraxmonova, Saodat Boysariyeva O'zbek tili o'quv lug'atchiligining amaliy masalalari	11
Shaxlo Yuldasheva O'zbek tili mashg'ulotlari uchun mashq va topshiriqlarning raqamli transformatsiyasi ma- salasi.....	20
Orifjon Madvaliyev O'zlashma shaxs nomlari va geografik nomlar imlosi: tahrirdagi muammo va yechim- lar.....	29

TIL TA'LIMI NAZARIYASI VA AMALIYOTI

Klaraxon Mavlonova "Ona tili" darsliklarida matn tuzilishini o'rgatishga doir imkoniyatlar.....	35
Sanobar Kuldasheva Til ta'limida multimedia vositalaridan foydalanish.....	44
Nilufar Turg'unova 10-sinf "Ona tili" darsligida loyihaga asoslangan topshiriqlarning berilishi.....	53
Husnora Baxtiyorova 6-sinf o'quvchilariga matn tuzilishini o'rgatish.....	59

ADABIYOT O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV

Dilafruz Nazarova Alisher Navoiy va Xojaning Iskandar Zulqarnayn haqidagi hikoyatlari tahlili.....	67
Azamat Xayrullayev Normurod Norqobilov hikoyalarning kompozitsiyasi.....	75
Mahmuda Yuldasheva Adabiyot darslarini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish.....	83
Intizor Jumaniyazova G'azal tahlilida yangicha yondashuv	90

TIL TA'LIMIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Sanobar Kuldasheva¹**Annotatsiya**

Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili ta'limidagi yangicha yondashuvlar, ona tilini AKT orqali o'qitish, til ta'limida multimedia vositalaridan unumli foydalana olish, multimediali usullardan foydalanishning me'yor va mezonlari, intensivlik darajasi va mazmuni haqida fikr yuritilgan. Olimlarning til ta'limida multimedia vositalaridan foydalanishning afzalliklari haqida bildirilgan fikrlari izohlangan. Dars jarayonlarida multimediyadan foydalanishning natijadorligi, darslikdagi mashq va topshiriqlar asosida multimedia ishlanmalarini yaratish metodikasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: *multimedia vositalari, multimedia dasturlari, mediamadaniyat, audiolingval yondashuv, audiovizual vositalar, videolavha, audiomatn, animatsiya.*

Kirish

Keyingi yillarda "informatsion portlash" tushunchasi tez-tez ishlatilmoqda. XX asrning eng muhim yutuqlaridan biri — kompyuterning yaratilganligi. Ularning yaratilishi bir tomondan inson ongi, tafakkuri, kuch-qudratining, ikkinchi tomondan, ana shu kuchga tushadigan yukning yengillashishiga xizmat qiladigan vositani yaratish yo'lidagi urinishlarning natijasidir. "Yaqin yillardan beri nutqiy faoliyatda "virtual olam" degan tushuncha ham paydo bo'ldi. Unga kibero'qish, kibernetika, kibertalaffuz, kibermuloqot tushunchalari ham singib bormoqda. Hatto kiberpedagogika degan tushunchalar ham fanga kirib keldi" [Kuldasheva 2022, 37]. Bular biz odatlangan ko'rinish, eshitish kabi jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar deb qaralmog'i kerak. Bu yerda so'zlarni aniq va to'g'ri o'qish, chiroyli va xatosiz yozishdan tashqari ularning rang-barang shakl va ko'rinishlarga kira olishi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda tovushlar, so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni ifodali o'qish vositasida ularning ma'no qatlamlariga ta'sir ko'rsatish mumkinligi juda ochiq tarzda namoyon bo'ladi. Natijada, o'quvchining tegishli ko'nikma va malakalari tezroq, qulayroq hamda yoqimliroq tarzda amalga oshadi.

Asosiy qism

Rivojlanayotgan dunyo jamiyat oldida ham zamonaviy talablarni qo'yadi. Bunday jamiyatda o'rta ta'lim maktablarining oldida zamonaviy bilim, axborotni saralay oladigan, mediamadaniyati shakllangan, tanlangan vaziyatda mustaqil ravishda mas'uliyatli qarorlar qabul qila oladigan, ularning oqibatlarini bashorat qila oladigan, rivojlanayotgan mamlakat uchun mas'uliyat tuyg'usiga ega avlodni tarbiyalash vazifasi turadi. Yangi avlodni tarbiyalash uchun zamonaviy o'qituvchi AKTga oid bilimlarga ega bo'lishi lozim. Bugungi kunda doska va bo'r o'rnini proyektor va interfaol doskalar egalladi. Darsda o'zlashtiriladigan material va ma'lumotlarni endi nafaqat darslik, balki darsliklarning elektron ilovalari, hatto ijtimoiy tarmoqlardan ham topish mumkin. Shuning uchun ta'lim jarayonini interfaol texnologiyalar asosida tashkil etishda yangicha qarashlar, yangicha yondashuvlar zarurati tug'ildi. Bugungi maktab o'quvchilari zamonaviy axborot texnologiyalari (shaxsiy kompyuter, internet xizmatlari)dan juda faol foydalanadilar. Mubolag'asiz aytish mumkinki, yoshlarimiz ijtimoiy tarmoqlarning kompyuter o'yinlari, audio-video mahsu-

¹ Kuldasheva Sanobar Xayotovna — Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta'limi kafedrasida katta o'qituvchisi.

E-pochta: kuldashevasanobar01@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5476-7539

Iqtibos uchun: Kuldasheva, S. 2024. "Ona tili darslarining yangi mavzuni tushuntirish bosqichlarida multimedia vositalaridan foydalanish". O'zbekiston: til va madaniyat. 4 [1]: 44—52.

lotlari va boshqa elementlarida tarbiyalanyaptilar. Shu bois zamonaviy darsning tarkibiga multimedia texnologiyalarini olib kirish, ona tili darslarini AKT bilan integratsiyalash ustuvor yo'nalishlardan biridir. Multimediali ta'lim texnologiyasidan til sathining barcha sohalarini o'qitishda foydalanish mumkin. Buni ayrim misollar yordamida ko'rsatishga harakat qilamiz.

1. Fonetika bo'limini o'rganish jarayonida, jumladan, nutq tovushlari, nutq a'zolari, nutq tovushlarining aytilishi va yozilishi, fonetik hodisalarni o'rgatish jarayonida, tovushning talaffuzi bilan bir paytning o'zida lablarning harakatlarini ham ko'rib turish, buning ustiga uning jonli hayot bilan yaqinlashishi bir qarashda ancha murakkab bo'lgan nazariy muammolarni ham yengil va qiziqarli amaliy mashg'ulotga aylantiradi. Masalan, unli tovushlar talaffuz qilinganda lablarning vertikal yo gorizontal ochilishi, cho'chchayishi yoki kengayishi video hamda animatsiya harakatlarida yaqqol ko'rinadi. Unli va undosh tovushlarning farqi tushuntirilganda og'iz bo'shlig'ida to'siqqa uchrashi yoki uchramasligi ovoz effektlari bilan aniq va tiniq tushuntiriladi. Shuningdek, dars jarayonida to'g'ri talaffuz me'yorlariga amal qilib yozilgan audiolarni qo'llash, audiomatnlar yordamida so'zlarning to'g'ri talaffuzi ustida mashqlar tashkil etish o'quvchini sheva ta'siridan uzoqlashishiga ham yordam beradi.

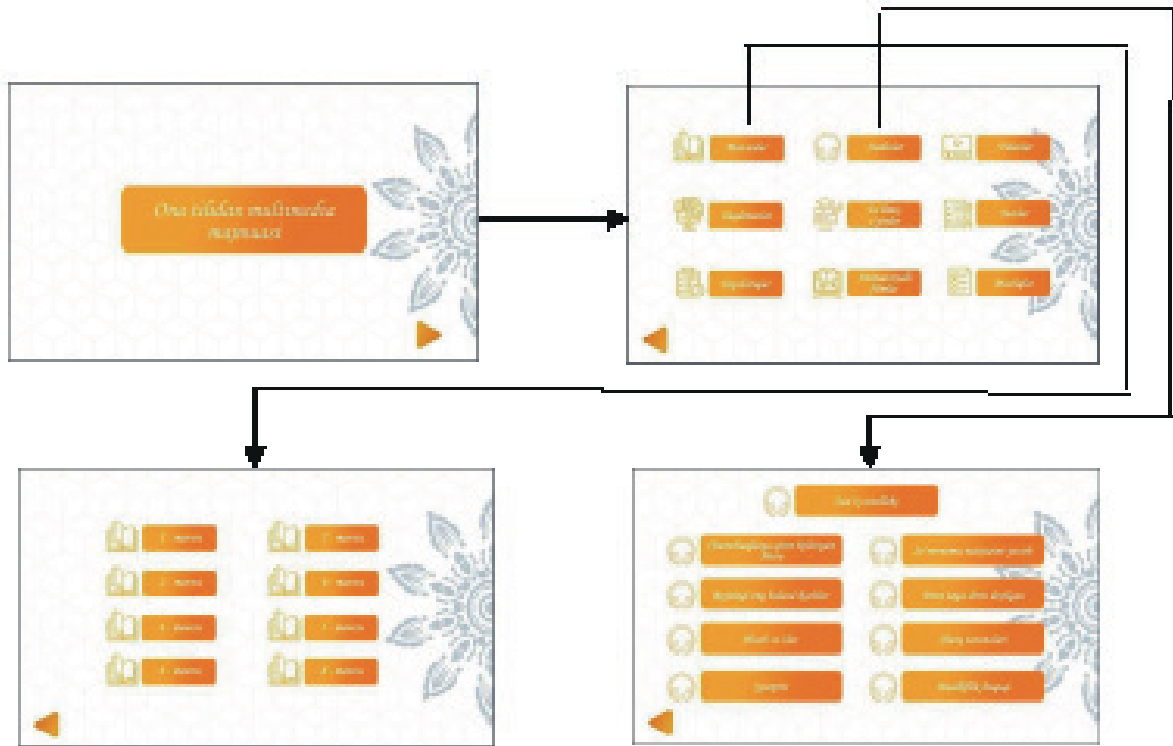
2. Leksikologiya bo'limidagi mavzularni tushuntirishda ham multimedia vositalari orqali ko'p qulayliklarga erishamiz. Masalan, so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlarini tushuntirishda shu tushunchalarni anglatadigan narsa va hodisalarning harakatlaridan foydalanishimiz mumkin. O'quvchi ko'zi bilan ko'rgan narsa va hodisani nomlab, hatto ularning orasidagi farqni idrok etadi. So'zlarning shakl va ma'no munosabatlarini farqlash uchun rang, shakl va tovush parametrlari birlashadi. Masalan, "Zid ma'noli so'zlar" mavzusida so'zlar ma'nosidagi zidlikni aks ettirgan narsa-hodisalar namoyish etiladi: otlarda ko'rinishi bilan; sifatlarda rangi, hajmi, xususiyatlari bilan; fe'llarda harakatlar bilan ma'nodagi zidliklar multimedia vositalarida ochib beriladi va o'quvchining ongida axborotni mukammal darajada singdirishga erishiladi.

3. Sintaksis bo'limini o'qitishda so'z va gaplarni bir-biriga bog'lanishini animatsiyalar effektidan foydalanib namoyish etish, gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini tushuntirishda ohangning qo'shilishi, urg'uning tushish o'rnini alohida ranglar bilan belgilab ko'rsatilishi tegishli ijobiy samarani ta'minlashda muhim omil bo'ladi. Sintaktik tahlillar o'quvchining ko'z o'ngida sodir etiladi. Oldin kesim, keyin eganing ekranda paydo bo'lishi va kesim, ega orqali gapning fikriy mundariyasi shakllanishi, undan so'ng ikkinchi darajali bo'laklarning birin-ketin kelib joylashishi orqali gapni kengaytirish, gap bo'laklarining so'roqlari, ularning bajaradigan vazifalari nimadan iborat ekanligi multimedia vositalari orqali o'quvchining ko'z oldida birma-bir sodir etiladi. Qisqa hajmli videoroliklar namoyishi asosida matnlar tuzish, matndagi gaplarni grammatik va mazmunan to'g'ri bog'lash, undagi tinish belgilarining o'rinli joylashtirilishini multimedialar asosida ko'rsatish o'quvchining og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda muhim vositadir.

O'quv jarayoniga multimedia vositalarini joriy etish o'rganilayotgan obyektlarning model-larini qurish, "o'quvchilarning mustaqil faoliyat yuritish darajasini oshirish, axborotning turli shakllaridan o'rinli foydala bilish: ovoz, tasvir, animatsiya, turli hajmdagi ma'lumotlarni izlash, saralash, tanlay olish, qayta ishlash va saqlash kabi imkoniyatlarini yaratib berdi. Bu o'quvchi-ga yangi bilim berish bilan birga ko'nikma va malakalarini shakllantirish uchun uning hissiyoti, ruhiyatiga va faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin ekanligini ko'rsatadi"[Kuldasheva 2020, 22]. Mutaxassislar multimedia vositalaridan darsning deyarli barcha bosqichlarida samarali foydalanish mumkinligi haqidagi xulosalarni berishgan. Shunga tayangan holda aytish mumkinki, ona tili darslarida ham mazkur holat imkoniyat sifatida mavjud. Faqat hamma gap undan alohida olingan bir dars va mavzu jarayonida qanday foydalanish ustida qolgan, xolos. Bizning mulohazalarimizni multimedia vositalari (yoki imkoniyatlari)dan ayrim mavzularda foydalanish mumkinligi va ayrimlarida mumkin emas, tarzida tushunilmasligi kerak. Bu ifoda bilan biz har bir mavzu-ning o'rganilishidagi o'ziga xosliklarning mavjudligiga urg'u bermoqchimiz, xolos. Umuman olganda, hamma mavzularni qaysi sinfdan o'rganilishidan qat'iy ravishda tatbiq etilaverishi mumkin degan aqidaning o'zi mavjud emas. Har bir sinf doirasida va har bir mavzu kesimini o'z ichiga qamrab olgan multimedia majmualarini yaratish o'qituvchi uchun qulaylik keltiradi. Darsning

Til ta'limida multimedia vositalaridan foydalanish

yangi bilim berish bosqichida multimedia vositasidan foydalanish uchun majmuaning maxsus tugmasini bosib belgilangan mavzuni topishi va foydalanishi mumkin. Yangi mavzuni mustahkamlash bosqichlarida ham xuddi shunday testlar, topshiriqlar, videolar, audiolar tugmalarini bosib tayyor materialdan foydalaniladi (qarang: 1-rasm).

1.1-rasm. Ona tilidan multimediali dastur.

Tadqiqotimiz jarayonida dars bosqichlarida multimedia vositalaridan qancha vaqt davomida foydalanish lozimligiga e'tibor qaratdik. Bolaning tabiatidan bizga ma'lumki, pastki sinf o'quvchilari yuqori sinf o'quvchilariga nisbatan o'yinqaroq va multiplikatsion filmlar tomoshasiga o'ch bo'lishadi. Yuqori sinf o'quvchilari o'zini katta odamlardek tutishi, bosiqroq, bag'at davrida ekanliklari uchun birmuncha o'ychan, xayolparast va jizzakiroq ekanliklari ko'zga tashlanadi. Tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatadiki, 5-, 6-, 7-sinflarda multimedia vositalari asosidagi texnologiyalardan yuqori sinflardagiga nisbatan dars mashg'ulotining mustahkamlash bosqichlarida ko'proq muddatga foydalansa bo'ladi. Yuqori sinflarda esa aksincha. Qisqa vaqtda namoyish etib, o'quvchining individual fikrlashi, mustaqil xulosa chiqarishi, fikr-mulohazalarini erkin bayon eta olishini shakllantirishga imkoniyat va sharoit yaratib berish lozim. Ammo buni dars bosqichlari kesimida ham belgilash muhim. Masalan, pastki sinflarda yangi bilim berish bosqichida 1,5—2 daqiqadan 3—4 daqiqagacha, yangi bilimni mustahkamlash bosqichida esa, 1,5—2 daqiqadan 8—10 daqiqagacha multimedia vositalari asosidagi texnologiyalardan foydalanish mumkin. Pastki sinflarda nazariy bilimning kamroq berilishi ham bu bilan bog'liq. Mustahkamlash bosqichlarida nisbatan ko'p vaqt ajratilishida, yuqorida ta'kidlaganimizdek, yosh psixologiyasi va uning qiziqishlarini inobatga olish kerak.

8-, 9-sinflarda yangi bilim berish bosqichida 8—9 daqiqagacha, 10-, 11-sinflarda esa 9—10 daqiqagacha vaqt sarflash mumkin, chunki mazkur sinf o'quvchilari gap va matnlarni mustaqil qura oladigan, tahlil qila oladigan, erkin mushohadaga ega shaxs sifatida tarbiyalanayotgan bo'lishadi.

Yangi mavzuni mustahkamlash bosqichida esa 1,5—2 daqiqadan 3—4 daqiqagacha vaqt davomiyligida multimedia vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Qisqa namoyishda aks ettirilgan g'oyani anglash, uni yozma va og'zaki tarzda hikoya qila olish, fikrni davom ettirish,

matnlarni grammatik tahlil qila olish, mushohada yuritishga undaydigan savol va topshiriqlar orqali o'quvchini o'z ustida ishlashga imkoniyat yaratib berish lozim. Uyg'a vazifa berish va baholash bosqichlarida 1,5—2 daqiqadan 2—3 daqiqa vaqt oralig'ida multimedia vositalaridan foydalanish o'rinli. Shakllantiruvchi (formativ) baholashda 2—3 daqiqalik topshiriq bilan har bir darsda kompyuter yoki turli gadjetlar orqali barcha o'quvchining bilimi baholanib borilishi mumkin. Nechanchi sinfda va darsning qaysi bosqichida multimedia vositalaridan qanday foydalanish o'qituvchining tajribasi va mahoratiga bog'liq ekanligini unutmashimiz kerak.

Yangi bilim berish bosqichida o'quv jarayonini intensivlashtirish imkonini beruvchi kompyuter dasturlari yordamida multimedia ma'ruzalarini yaratish va foydalanish mumkin. Kompyuter vositalari hamda interfaol doskalardan foydalangan holda multimedia ma'ruzalaridan foydalanish o'quvchilar uchun darsni jonli va jozibali o'tkazishga yordam beradi. Interfaol doskalar orqali jadvallar, diagrammalar, xaritalar, fotosuratlar va ovozdan vizual tarzda foydalanib ma'lumotlarni taqdim etish imkonini beradi. Interfaol doska yordamida o'rganilayotgan material hayajonli va dinamik usullarda taqdim etiladi, mavhum tushunchalar va g'oyalarni modelashtirish, modellarni o'zgartirish, obyektning ekranning boshqa joyiga ko'chirish va ular o'rtasida munosabat o'rnatish imkoniyatlari mavjud. Yana bir e'tiborga molik tomoni bularning barchasi real vaqtda, o'quvchining ko'z o'ngida amalga oshiriladi. Shu bilan birga tushuntirish jarayoni sezilarli darajada o'zgaradi, o'quvchilar materialni eshitib, ko'rib idrok etadi, tasavvurlari rivojlanadi. Yangi mavzuni o'zlashtirish bo'yicha jonlantirilgan va ovozashtirilgan taqdimotlar, axborotni qabul qilishning turli kanallaridan foydalanish ularning emotsional holatini, faolligini oshiradi, ijodkorlikka undaydi. Natijada bilim sifatini oshirish imkonini beradi.

Bizga ma'lumki, davlat ta'lim standartlarida sintaksis haqida umumiy tushuncha berish, teng va tobe bog'lanish, so'z birikmasi mavzulari (8-sinfda; 12-, 13-mavzular) uchun 2 soat vaqt ajratilgan. DTSda qo'yilgan talablardan kelib chiqib "...o'quvchida nutqiy kompetensiyaning tinglangan matndagi asosiy voqea-hodisalarni tushuna olish, matn va topshiriqlarning mazmunini anglagan holda, to'g'ri va ravon o'qiy olish, fikrini so'z va gaplarni mantiqiy bog'lagan holda, to'g'ri bayon qila olish elementlari, lingvistik kompetensiyaning yangi so'z, ibora va istilohlarni o'zlashtirish va sharhlash elementlarini shakllantirish" lozim. Bularning barchasini nazarda tutgan holda, so'zlarning teng va tobe bog'lanishi haqida multimedia vositalaridan foydalanib multimedia texnologiyasini yaratdik va amaliyotga tatbiq etib ko'rdik. Multimediali mahsulotlarning yaratilish asosi ssenariy yozish jarayoni bilan boshlanadi. O'qituvchi mavzu, sinf va darsning qaysi bosqichiga multimedia ishlanmasi tayyorlashni belgilab oladi. Ishning sifati va samaradorligi mualliflarning metodik, pedagogik-psixologik, texnik, estetik talablarga rioya etganligi bilan o'lchanadi. Biz ham dastlab g'oya o'ylab topdik. So'zlarning teng va tobe bog'lanishini o'quvchining ko'z oldida gavdalantirish uchun nimadan foydalansa bo'ladi? Biz yaratadigan multimedia mahsulotini "Mozaika" texnologiyasi bilan uyg'unlashtirdik. "Mozaika" (frans. masaique — muzalarga bag'ishlangan) — bir xil yoki turli xom ashyo (koshin, tosh, yog'och, marmar, metall va boshqalar) bo'laklaridan ishlangan tasvir. Bilamizki, "Mozaika" o'yinlari bolaning fikrini jamlash, kreativ fikrlashni uyg'otish, xotirani mustahkamlash uchun psixologlar tomonidan tavsiya etiladi. 8-sinf o'quvchisiga mozaikalar biroz jo'n tuyulishi mumkin, biroq biz buni lingvistik bilimlar bilan bog'lab olishimiz bolada qiziqish uyg'otishi tabiiy. Chunki o'zi uchun tanish va bolaligidan beri o'ynab kelgan o'yinning boshqacha mohiyat kasb etishi unga qiziqish orttiradi. Shartli ravishda texnologiyamizni "Mozaikalarda teng va tobe bog'lanish" deb nomladik.

Multimedia ssenariyasi:

O'qituvchi ko'rinishidagi qiz bola ekranda gavdalantiriladi. Uning qarshisidagi ekranda dastlab mozaika shakllari paydo bo'ladi. So'ng mozaikalarda 1-qatorda tobe qism vazifasini bajarib keladigan so'zlar, 2-qatorda hokim qism vazifasini bajarib keladigan so'zlar namoyish etiladi. "O'qituvchi" bir uyum mozaikalar (yordamchi so'zlar va qo'shimchalar yozilgan)dan mosini mustaqil so'zlar orasiga joylashtirib, so'z birikmalari (tobe bog'lanishni) hosil qiladi. Bog'lovchi vosita noto'g'ri joylashtirilganda qabul qilinmaydi, faqat to'g'ri javob qabul qilinadi.

1-ekrandagi so'zlar: kitob, dala, sadoqatli, zavq, ukasi, kutubxona, tez, mehnatsevarligi, ona,

Til ta'limida multimedia vositalaridan foydalanish

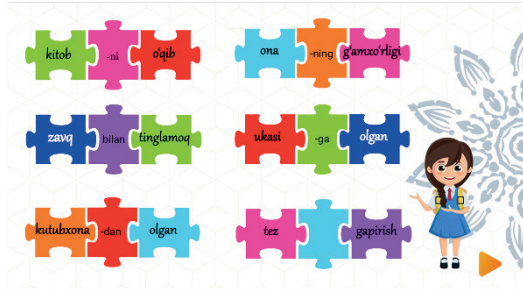
chiroyli.

2-ekrandagi so'zlar: o'qib, ishlash, do'st, tinglamoq, berdi, olgan, gapirish, rag'batlantirilgan, g'amxo'rligi, shahar.

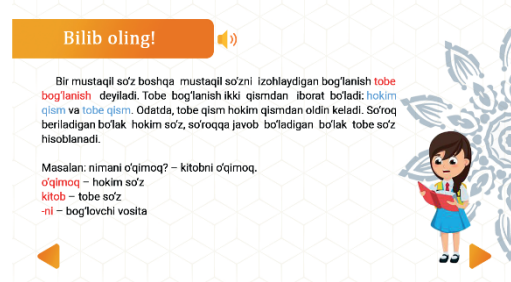
Mozaikalar uyumi: -ni, -da, bilan, -ga, -dan, uchun, -ning.

Mozaikalar to'g'ri joylashtirilgandan so'ng quyidagi tobe bog'lanishlar hosil bo'ladi:

Kitobni o'qib, dalada ishlash, sadoqatli do'st, zavq bilan tinglamoq, ukasiga berdi, kutubxonadan olgan, tez gapirish, mehnatsevarligi uchun rag'batlantirilgan, onaning g'amxo'rligi, chiroyli shahar (qarang: 2-rasm).

2-rasm.

3-rasm.

Mozaikalar to'g'ri joylashtirilganining isboti sifatida ekranda yulduzchalar porlaydi. Misollar yo'qolib, qoida kelib chiqadi. "O'qituvchi" mavzuni tushuntiradi.

Ekranda "Bilib oling" degan yozuv chiqadi. Tasvir kattalashib kichrayaveradi.

Ekranda yozuvlar teriladi va ovoz yangraydi:

Bir mustaqil so'z boshqa mustaqil so'zni izohlaydigan bog'lanish tobe bog'lanish deyiladi. Tobe bog'lanish ikki qismdan iborat bo'ladi: hokim qism va tobe qism. Odatda, tobe qism hokim qismdan oldin keladi. So'roq beriladigan bo'lak hokim so'z, so'roqqa javob bo'ladigan bo'lak tobe so'z hisoblanadi. Masalan: nimani o'qimoq? — kitobni o'qimoq.

o'qimoq — hokim

kitobni — tobe

-ni bog'lovchi vosita (qarang: 3-rasm).

"O'qituvchi" mavzuning davomini tushuntirishdan oldin bolalarga topshiriq berib ko'rishni ma'qul topdik (Qarang: 4-rasm). O'quvchilar belgilangan vaqt ichida topshiriqni bajargandan so'ng, "o'qituvchi" tomonidan mavzuni tushuntirish davom ettiriladi.

Topshiriq. Aziz o'quvchilar, endi yuqorida ko'rsatilgan misollarni uch guruhga ajrating:

- 1) qo'shimchalar yordamida bog'lanish;
- 2) ko'makchilar yordamida bog'lanish;
- 3) qo'shimcha va ko'makchilarsiz bog'lanish.

O'quvchilar mustaqil ishni o'z daftarlarida bajaradilar.

1) qo'shimchalar yordamida bog'lanish: kitobni o'qib, dalada ishlash, ukasiga berdi, kutubxonadan olgan, onaning g'amxo'rligi.

2) ko'makchilar yordamida bog'lanish: zavq bilan tinglamoq, mehnatsevarligi uchun rag'batlantirilgan.

3) qo'shimcha va ko'makchilarsiz bog'lanish: sadoqatli do'st, chiroyli shahar (Qarang: 5-rasm).

Ekranda "Bilib oling" degan yozuv chiqadi. Tasvir kattalashib kichrayaveradi.

4-rasm

5-rasm

Ekkranda yozuvlar teriladi va ovoz yangraydi:

Ba'zan bir mustaqil so'z boshqasiga ergashmay, izohlamay bog'lansa, teng bog'lanish deyiladi. So'zlarning teng bog'lanishi so'z qo'shilmalarini hosil qiladi: yoshlar va kelajak, otam bilan onam, oy hamda quyosh.

Teng bog'lanishda tobe va hokim qism bo'lmaydi, ikkala so'z ham teng huquqli bo'ladi.

Ekkranda "Bilib oling" degan yozuv chiqadi. Tasvir kattalashib kichrayaveradi.

Ekkranda yozuvlar teriladi va ovoz yangraydi:

So'z birikmasi hokim so'zning qaysi turkumga oid so'z bilan ifodalanishiga qarab ikki guruhga bo'linadi: otli so'z birikmasi, fe'lli so'z birikmasi.

Otli so'z birikmasida hokim so'z ot, sifat, son, ravish va otlashgan so'zlar bilan ifodalanaadi: shaharning ko'chalari, hammasidan katta, chumchuqning chug'ur-chug'uri, o'quvchilarning beshtasi, do'stlarning barchasi, o'qdan tez kabi.

Fe'lli so'z birikmasida hokim so'z fe'l bilan ifodalanaadi: kitobni o'qidi, daftarga yozmoq, tez yugurgan, ohista gapirish, ta'sirli so'zlab, zavq bilan o'qimoq.

Mazkur multimedia texnologiyasini yaratish uchun ishlar tartibi quyidagicha amalga oshirildi.

Amalga oshirilgan ishlar	Foydalanilgan dasturlar
1. Multimedia ssenariyasi yozildi.	Adobe Captivate
2. Rasmlar tanlandi.	Adobe Photoshop
3. Matn yozildi.	Adobe Audition
4. Slayd yaratildi.	Adobe Illustrator
5. Ovoz yozildi.	GoldWave
6. Animatsiya tanlandi.	Crazy Talk
7. Jamlandi.	

"Mozaikalarda teng va tobe bog'lanish" texnologiyasining davomiyligi 7 daqiqani tashkil etadi. Yangi bilim berishning 7—10 daqiqasini multimedia vositalari yoki texnologiyasiga sarflash 8-sinf o'quvchilarining yoshi, psixologiyasi, fikrlash doirasi, yangi bilimni qabul qilish ko'nikmalariga to'g'ri keladi. Namoyishdan so'ng o'qituvchi o'quvchilarda paydo bo'lgan savollarga javob beradi va tushunmay qolgan o'rinlarni to'ldiradi. "Mozaikalarda teng va tobe bog'lanish" multimedia texnologiyasi chiziqli (prezentatsiya ko'rinishidagi) multimediadir. Bunda o'quvchi ishtirok etmaydi. Vaholanki, faqat ko'radi, eshitadi, tomosha qiladi, xulosa chiqaradi (qarang: 1-QR-kod).

Afzallik tomoni shundaki, tushuntirishning boshi mozaika o'yini bilan uyg'un holatda boshlanishi, har xil ranglar jilosi, tengdosh qizning o'qituvchi rolini bajarishi, rag'bat ma'nosida yulduzchalarning porlashi, animatsiya harakatlari, qolaversa, har bir mayda detallar ham o'quvchini qiziqtirish, uni o'ziga jalb qilish orqali mavzuni tushunishiga yo'naltirilgan.

Xulosa

Multimedia vositalaridan foydalanganda pedagogik, psixofiziologik hamda metodik talablar nazarda tutilishini ta'kidlaymiz. Pedagogik talablarga yaratiladigan loyiha yoki mahsulotning davlat ta'lim standartlari, amaldagi o'quv dasturlariga mos kelishi; psixofiziologik talablarga o'quvchining yoshi, dunyoqarashi, qiziqishlarini inobatga olgan holda, sodda, aniq, tushunarli va qulay ishlab chiqilishi; metodik talablarga esa o'rganiladigan o'quv materialini mantiqiy ketma-ketlikda, uzviylik ta'minlangan holda, o'zlashtirilgan bilim darajasining murakkabligini inobatga olib turli metodlar asosida ishlab chiqilishi lozim. Bundan tashqari texnik, estetik, didaktik va boshqa talablar bilan mutanosiblashtirilsa, ilmiy, tushunarli, uzluksizlik va yaxlitlik ta'minlangan, mavzu tizimli yoritilgan, muloqotning interfaoligi, o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirishning yaxlit birligi inobatga olinsa, talab va ijro uyg'unligida ijobiy natijaga erishiladi.

Multimedia shartlarini bajarmaslik, multimediali mahsulotlar yaratishda uning qoidalaridan chekinish tayyorlangan dars loyhasini didaktik nuqtayi nazardan muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin. Afsuski, ko'pgina o'qituvchilar multimedia vositalaridan foydalanishda kichik detallarga e'tibor bermaydilar. Proyektordan foydalanish uchun sinf xonasining derazalarini parda bilan to'smaslik lozim, aksincha, proyektor yoki interfaol doskani chiroq nuri tushmaydigan zonada joylashtirish va undagi ranglarga alohida e'tibor qaratish muhim. Sinf xonasi multimedia darslarini o'tishga jihozlanmagan bo'lsa, multimedia darslarini informatika xonalarida tashkil etish maqsadga muvofiq.

Ona tili darslarida bunday innovatsion usullar asosida yondashish o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham yangi tajriba orttiradi, obrazli-vizual anglash, tanqidiy qarash, kreativ fikrlashni o'stirish, shaxsiyatni rivojlantirish, kelajakka mustaqil intilishni takomillashtirish bilan birga o'z intellektiga ega shaxsni tarbiyalash uchun samarali omil vazifasini o'taydi. Yana bir imkoniyatli tomoni shundaki, multimediya loyihalaridan sinfdagi dars mashg'ulotlarida, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash mashg'ulotlarida, past o'zlashtiruvchilar bilan ishlash mashg'ulotlarida, ona tili to'garaklarida, shuningdek uyda mustaqil ishlash uchun foydalaniladi. Faqatgina o'qituvchi tomonidan o'quv materialini o'zlashtirishning tezligi, material miqdori, qiyinchilik darajasini belgilash hamda, eng asosiysi, o'quvchida kerakli media vositalaridan o'rinli foydalana olish malakasi va madaniyatini shakllantirgan bo'lishi talab etiladi. Ta'limda multimediali texnologiyalardan foydalanish orqali quyidagi ijobiy omillarga erishiladi:

1. O'rganilayotgan materialni namoyish etish vositalarida yaxshiroq va chuqurroq tushuntirish orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.
2. Muntazam operatsiyalarni avtomatlashtirish natijasida sezilarli darajada vaqtni tejiladi.
3. O'quvchi mashg'ulot jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiriladi, ularning kognitiv mustaqilligi va ijodi rivojlantiriladi.
4. Obyektlar va hodisalarni modellashtirish qobiliyati shakllantiriladi, kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish o'rgatiladi.
5. Axborotni uzoq muddat xotirada saqlanishini ta'minlanadi.
6. Istalgan zamonda takror ko'rish yo eshitish orqali qayta takrorlashga imkoniyat yaratiladi.
7. Zamonaviy ta'limni olish motivatsiyasi oshiriladi.
8. Izlab topish, saralab olish, qayta ishlash, alohida belgilash, aloqa o'rnatish va h. kabi axborot bilan ishlash malakasi shakllanadi.
9. Vizual-obrazli anglash, mantiqiy fikrlash, yozma va og'zaki muloqot qobiliyatlari rivojlanadi.

Adabiyotlar

Абдираимов Ш. Она тили таълимида ўқиб тушуниш малакасини баҳолашнинг илмий-методик асослари. Пед.фан.б. фал. док. ... дис.автореферати — Тошкент, 2022. — 14-б.

Jalilov K. Baholash nazariyasi asoslari (testologiya, pedagogik o'lchovlar). — Toshkent: Akademnashr, 2020. — 34-bet.

Мейер Р.Э. A Cognitive Theory of Multimedia Learning: Implications for Design Principle. Santa Barbara, 1998. P.23-25.

Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения французскому языку. М., 1990. С.173.

Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. Учебное пособие. Москва. «Высшая школа» 2003. — С.229.

Воителева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку: учеб.пособие для вузов. — М.: Дрофа, 2006. — С.319.

Mahmudov N.M., Nurmonov A., Sobirov A.Sh. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. — Toshkent: "Tasvir" nashriyot uyi, 2019. — 129b.

Kuldasheva S. Use of multimedia tools in the development of speech competence // *Academica: An International Multidisciplinary Research Journal*. — Vol. 11, Issue 10, October 2021. ISSN: 2249-7137, Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.02286.2. — P.1643 — 1648.

Кашук С.М. Стратегия интеграции мультимедиа технологий в систему языкового образования (на примере обучения французскому языку) Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. — Москва, 2014. — С.223.

Кулдасева С. Она тили дарсларида мультимедиа воситаларининг жорий қилиниши // *Proceedings of International Scientific Conference on Multidisciplinary Studies Hosted online from Moscow, Russia, 2022*. — P.33 — 37.

Kuldasheva S. The Effectiveness Of Using Multimedia In Distance Learning In Native language // *Педагогика в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты: сборник статей VII Международной научно-практической конференции*. ISBN 978-5-00159-659-2. — Пенза, 2020. — С.20 — 22.

Курганова Е., Арапина М. Использование мультимедиа технологий в процессе физического воспитания студентов вузов (на примере аэробики). <https://doi.org/10.12731/wsd-2014-7.1-12>

Инақов Қ.Қ. Ҳамкорлик педагогикаси асосида таълим-тарбия сифатини такомиллаштириш. Пед.фан.б.фал.док...дис. — Тошкент, 2019. — 142б.

Окладникова С. Разработка алгоритма контроля и управления соответствия тестовых материалов правилам русского языка. Известия волгоградского государственного технического университета. — Волгоград, 2008. — С.112-115. ISSN: 1990-5297.